

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Arvid Eriksson

Skyldig utan skuld?

Tillfälligt psykiskt störda lagöverträdare

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin: 6

Innehållsförteckning

SKYLDIG UTAN SKULD?	1
FÖRKORTNINGAR	3
1. INLEDNING	4
1.1 PRESENTATION	4
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
1.3 AVGRÄNSNINGAR	5
1.4 METOD OCH TEORI	5
1.5 FORSKNINGSLÄGE	6
1.6 DISPOSITION	6
2 INLEDNING TILL RÄTTSLÄGET	6
2.1 LAGSTIFTNINGENS SYSTEMATIK	6
2.2 LAGSTIFTNINGENS HISTORIK	7
3 FRÅGAN OM BROTTANSVAR	9
3.1 BRB 1:2	9
3.1.1 Tillfälligt (och självförvållat) från sina sinnens bruk	9
3.1.2 Brist på uppsåt? BrB 1:2 1 st.	10
3.1.3 Ursäktande omständighet? 1:2 2 st.	11
3.2 NJA 2001 s. 899	12
3.3 SAMMANFATTNING	13
4 FRÅGAN OM PÅFÖLJD	13
4.1 PÅFÖLJDSVALET – BRB 30:6	14
4.2 STRAFLINDRING – BRB 29:3	14
4.3 ALLVARLIG PSYKISK STÖRNING	14
4.4 ÄLDRE PRAXIS	15
4.4.1 NJA 1995 s. 48	15
4.4.2 NJA 2001 s. 899	17
4.5 DAGENS BRB 30:6	18
4.6 SAMMANFATTNING	20
5 BESTRAFFNINGSIDEOLOGIER	21
5.1 PROPORTIONALITETSPRINCIPEN	21
5.2 ALLMÄNPREVENTION	22
5.3 INDIVIDUALPREVENTION	23
5.4 HUMANITET	24
6 ANALYS	25
7 SAMMANFATTNINGAR	26
7.1 SAMMANFATTNING	26
7.2 ABSTRACT	27
8 KÄLLFÖRTECKNING	29
8.1 KÄLLOR	29
8.2 LITTERATUR	29
8.3 ELEKTRONISKA KÄLLOR	29

Förkortningar

BrB Brottsbalken

HD Högsta Domstolen

LPT Lagen (1991:28) om psykiatrisk tvångsvård

LRV Lagen 1991:29) om rättspsykiatrisk vård

NJA Nytt Juridiskt Arkiv

SL Strafflagen

Prop Proposition

RH Rättsfall från Hovrätterna

1. Inledning

1.1 Presentation

Att straff för en gärning kräver skuld till den är en åsikt med gamla anor. Den 5:e Mosebok, antikens Greklands filosofer och romersk rätt resonerade alla kring vad som skulle ske med de människor som begått ett brott, men inte varit friska nog att hållas ansvariga. Skulle de straffas eller vårdas?¹

Att människor som begått en otillåten gärning utom sina sinnens bruk skall särbehandlas är ingen okonventionell åsikt – tvärtom är det sedan medeltiden, och framförallt sedan den klassiska skolans och psykiatrins utveckling under 1800-talet allmänt vedertaget i svensk straffrätt.² Ett exempel på denna utveckling kan illustreras av rättspsykiatern Olof Kinbergs (1873-1960) citat från hans bok ”Aktuella Kriminalitetsproblem”: ”Det har sedan årtal på mig gjort ett beklämmande intryck att se i vilken betydande utsträckning sinnessjuka straffas och vilket starkt, skadligt inflytande dylika fördomar utöva på straffbehandlingen över huvud taget och därmed också på de dömda.”³ Å andra sidan är kanske statens första prioritet att skydda samhället, och oavsett anledning till det begångna brottet vårdas i dag sjuka människor, ofta mot sin vilja, för samhällets bästa.

En speciell rättslig situation uppstår dock i de fall en person begått en otillåten gärning under en tillfällig psykisk störning. Att bestraffa denne strider mot den urgamla principen om ansvar, skuld och straff. Samtidigt är vård onödigt, då det inte längre finns något att vårda. Återstår då enbart frihet? Är det önskvärt att människor som begått de mest fruktansvärda handlingar kan gå fria, utan påföljd, på grund av att de var tillfälligt störda under brottet?

1.2 Syfte och frågeställningar

Att utreda ovanstående rättsområde är syftet med denna uppsats. Frågeställningarna jag ämnar besvara är följande:

¹ Qvarsell s 14-17

² Ibid s 78-104

³ Kinberg s 5

Hur ser svensk lagstiftning ut rörande otillåtna gärningar begångna under tillfällig psykisk störning? Döms förövarna alls, och i så fall till vad? Hur har lagstiftningen uppkommit och hur har den motiverats?

1.3 Avgränsningar

En historisk tillbakablick kommer att göras till 90-talet och fallet Mattias Flink, vilket innebar något av ett paradigmskifte inom rättsområdet. Denna tillbakablick, samt ytterligare historiska referenser, har inget självändamål, utan tjänar enbart till att uppnå ökad förståelse om dagens lagstiftning. Uppsatsen gör inga anspråk på att erbjuda en komplett historisk genomgång av rättsläget, utan tyngdpunkten kommer att ligga på det aktuella rättsläget.

Uppsatsen behandlar som nämnt de fall där gärningsmannen led av en tillfälligt allvarlig psykisk störning – detta innebär att uppsatsen inte kommer att behandla de situationer som uppstår när gärningsmannen var enkom berusad eller psykiskt sjuk, annat än i de fall då dessa situationer har relevans för vad som är uppsatsens ursprungliga syfte. Nämda Flink-fallet är ett exempel där alkohol och psykisk störning sammanstrålar.

Ej heller kommer någon djupare internationell utblick att göras. Det är det svenska rättsläget ensamt som skall behandlas.

1.4 Metod och teori

Uppsatsens ämne är förvisso juridiskt, men som ofta inom juridiken, och kanske straffrätt i synnerhet, tangerar det andra ämnen. Den kommer stundtals att lämna det strikt juridiska förhållningssättet, för att vidröra frågor rörande moral, biologi och filosofi.

Avstamp har dock tagits i juridiken. Utgångspunkten har varit kurslitteratur jag redan sedan tidigare är bekant med, och sedan har jag rört mig bortåt mot mer specialiserade böcker. Hela tiden har lagtext, lagförarbeten och lagkommentarer varit till hands.

1.5 Forskningsläge

Uppsatsen har inte till ambition att vara nyskapande i den bemärkelsen att den uppmärksammar ett nytt fält. Ämnet har diskuterats i olika vetenskaper under mycket lång tid och det finns såväl allmänt skriven kurslitteratur som specialiserad doktrin. Även inom politiken har frågan frekvent diskuterats.

Då ämnet innefattar värderingsfrågor finns det dock alltid plats för ytterligare arbeten, och det är där denna uppsats kommer in.

1.6 Disposition

Huvuddelen av uppsatsen består i en genomgång av det svenska rättsläget. Först redovisas den grundläggande systematiken bakom lagstiftningen, och efter detta ges en kort historisk tillbakablick.

Därefter redovisas dagens rättsläge. Uppsatsen kretsar kring två sätt att se på bestraffningen av tillfälligt psykiskt störda, och dessa sätt ägnas varsin del.

I efterkommande avsnitt behandlas hur lagstiftningen kan motiveras med de klassiska bestraffningsideologierna.

Avslutningsvis redovisas min konklusion av det tidigare skrivna, samt min egen syn på rättsläget.

2 Inledning till rättsläget

2.1 Lagstiftningens systematik

Genom åren har det i svensk lagstiftning framträtt två sätt att betrakta gärningsmän som begått otillåtna gärningar under tillfällig sinnesförvirring. Dessa har varit olika framträdande vid olika tillfällen, och ännu råder det viss tvekan om vilket som bör sättas främst.

Det första sättet rör *brottsansvarsfrågan*. När man konstaterat att någon begått en

otillåten gärning och inte varit skyddad av rättfärdigande omständigheter finns det de som menar att man ändå bör kunna bli förklarad oskyldig. Detta sätt att se på saken är i sin tur uppdelat i två – det första är genom bristande uppsåt, det andra genom en ursäktande omständighet. I dessa fall bedöms man inte ha begått något brott, och kan således inte straffas.

Den andra metoden används i stället när någon har begått ett brott, och skall dömas till lämplig påföljd. Här är det inte fråga om brottsansvar, utan *påföljdsval*. För att detta skall bli aktuellt krävs således att gärningsmannen inte friades från brottsansvar i det föregående steget; man är en brottsling, men kan särbehandlas vid domstolens påföljdsval. För psykiskt sjuka människor i behov av vård spelar ens tillstånd vid brottstillfället ingen roll för påföljden, men för de som led av en tillfällig psykisk störning är det av stor betydelse.

2.2 Lagstiftningens historik

Sedan 1965 finns det inget skrivet krav på tillräknelighet i den svenska brottslagsstiftningen. Ett krav på tillräknelighet innebär att människor måste vara kapabla att ta ansvar till sina gärningar för att ställas till svars för dem. Brottsbalkens föregångare, Strafflagen, innehöll en sådan paragraf, 5:5, men den överlevde inte flytten till den nya lagen. Paragrafen innebar en straffrihet för vissa psykiskt störda människor – även de som bara varit det tillfälligt – och barn under 15 som begått brott.⁴ Paragrafen hade haft ungefär samma andemening sedan 1864 då ett krav på tillräknelighet för straff på allvar infördes i svensk lagstiftning och löd som följer:

*5 kap. 5 § SL Ej må någon fällas till ansvar för gärning, som han begår under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan själslig abnormitet av så djupgående natur, att den måste anses jämställd med sinnessjukdom.*⁵

Att denna bestämmelse togs bort har skapat ett nära unikt förhållande för svensk straffrätt. Bara på ett fåtal andra platser i världen åtnjuter inte nämnda kategorier av människor straffrihet: Grönland och tre stater i USA.⁶ Tilläggas bör dock att barn

⁴ Asp, Ulväng & Jareborg s 370

⁵ Qvarsell s 102

⁶ <http://fof.se/tidning/2012/3/med-vett-och-vilja>

under 15 år fortfarande inte kan dömas till någon påföljd, även om de kan begå brott. Detta enligt dagens BrB 1:6, en paragraf som inte nämner något om sinnessjukdom eller psykisk störning.⁷

Det sagda innebär inte av dessa omständigheter lämnas utan hänsyn. Tvärtom kan lagstiftningen ses som ett uttryck för insikten om medicinska och biologiska faktorerens betydelse i brottsbenägenhet. Är man av uppfattningen att även friska personer styrs av biologi är tillräknelighetslärans svartvita synsätt inte nödvändig.

För att komplicera saken finns det de som menar att tillräknelighetsläran fortfarande existera även efter 1965. Herman Kling, dåvarande svensk justitieminister, uttryckte i propositionen till promulgationslagen 1964 att principen om tillräknelighet fortfarande skulle gälla, och därmed även regeln om tillfällig sinnesförvirring. Vi har således i svensk straffrätt möjligtvis en oskriven undantagsregel.

Stöd för detta kan enligt professor Asp finnas i BrB 1:2, vilken kommer behandlas utförligare i delen om vår nuvarande lagstiftning (Jmfr 3.1.3). Redan nu kan det dock vara på sin plats att lägga på minnet att det rör sig om en paragraf som, om den tillåts tolkas e contrario, har en innebörd snarlik den i tidigare SL 5:5.⁸

SL 5:5 ersattes, förutom av nämnda BrB 1:2, av BrB 30:6 – då 33:2.⁹ Detta är vad som tidigare benämndes påföljdsfrågan (Jmfr. 2.1). I denna stadgades inte straffrihet, utan i stället ett annat slags påföljd för de brott som begåtts av, vid brottstillfället, psykiskt störda människor.

Brottsbalken innehöll ett absolut fängelseförbud i de fall brottet föranletts av vad man kallade ”med sinnessjukdom jämförbar psykisk abnormitet”, en formulering som 1991 ändrades till ”allvarlig psykisk störning”.¹⁰ Domstolen hade då till val att döma brottslingen till böter, särskild vård eller skyddstillsyn, men inte fängelse.¹¹ Detta skulle dock, i kölvattnet av det redan i förbifarten nämnda Flinkfallet, ändras 2008.

⁷ Jareborg & Zila s 18

⁸ Asp, Ulväng & Jareborg s 372

⁹ Prop. 1962:10 del A sida 78

¹⁰ NJA II 1991 s. 265

¹¹ Berggren m.fl. 30:6

Den nya regleringen innebär, om än en presumtion för mot fängelse, inget totalförbud mot detta.¹²

3 Frågan om brottsansvar

3.1 BrB 1:2

BrB 1:2 är den paragraf, om någon, som behandlar den eventuella straffriheten som kan ha betydelse för sinnesstörda brottslingar. Den lyder som följer:

”2 § En gärning skall, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast då den begås uppsåtligen.

Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott.”

Den består av två stycken, varav det andra vid första anblicken har en mer uppenbar koppling till uppsatsämnet. De både styckena samspelar dock, och är på var sitt sätt av stor signifikans.

3.1.1 Tillfälligt (och självförvållat) från sina sinnens bruk

Först är en definition av termen ”tillfälligt från sina sinnens bruk” på sin plats. Med denna fras åsyftas inte enbart de psykiatriska tillstånd som denna uppsats handlar om, utan också de fall där någon begår brott efter ett hastigt uppvaknande eller under hypnos.¹³ Någon direkt avgränsning görs inte. Alla situationer då gärningsmannen tillfälligt varit från sina sinnens bruk omfattas.¹⁴

Normala alkohol- och drogrus inkluderas i paragrafen, men är inte ett ämne för den här uppsatsen. Psykoser kan visserligen föregåtts av ett slags rus, men det är diskussionen om vad som händer då de passerat gränsen för rus och gått över i att gärningsmannen är ”tillfälligt från sina sinnens bruk” som är intressant i detta

¹² Jareborg & Zila s 137

¹³ Asp, Ulväng & Jareborg s 370

¹⁴ Berggren m.fl. 1:2

sammanhang. En alkoholpsykos skiljer sig markant från ett vanligt alkoholrus. Det behöver inte föregåtts av särskilt höggradig berusning och karakteriseras av ett från gärningsmannens sida vitt främmande beteende.¹⁵ Vanliga fall av misshandel som begås av alkoholpåverkade personer efter det att stadens nattklubbar stängts avhandlas inte här. Påpekas bör dock att förebilden till paragrafen finns att hitta i 1841 års förordning om fylleri och dryckenskap.¹⁶

Ibland kan det innebära komplikationer att skilja en tillfällig psykisk störning från ett uttryck för en permanent sådan. Till detta används rättsmedicinska utlåtanden enligt lagen om rättsmedicinsk utredning. Är en människa störd under brottet, men inte annars, är störningen tillfällig.

Vad gäller huruvida tillståndet är självförvållat hänvisas läsaren till avsnittet som behandlar påföljd, då detta diskuterats i praxis och doktrin i högre utsträckning rörande dessa frågor. Inför det närmast följande resonemanget bör dock nämnas att man i regel anses ha vållat sitt tillstånd själv om man kunde annat resultatet – inte annars.¹⁷

3.1.2 Brist på uppsåt? BrB 1:2 1 st.

Det första stycket rör uppsåtskravet i allmänhet, och är således inte direkt knutet till uppsatsämnet på samma sätt som det andra. Där står att uppsåt krävs för att ett brott skall begåtts, om inte annat stadgas i lagen. Detta kallas det subjektiva brottsrekvisitet.

Det har dock diskuterats vad som gäller rörande uppsåt i de fall gärningsmannen är från sina sinnens bruk. Kan störda människor ha uppsåt att begå brottsliga gärningar?

Vid BrB:s införande ansåg man att så inte var fallet – åtminstone inte om sinnesförvirringen inte var självförvållad. Enligt såväl Strahl som Asp är detta synsätt dock ej hållbart, då även sjuka och sinnesförvirrade personer kan ha en vilja att göra något, låt gå för att den viljan inte hade existerat hos dem utan störningen. Tillfällig

¹⁵ Strahl s 94

¹⁶ Asp, Ulväng & Jareborg 96

¹⁷ Strahl s 104

sinnesförvirring utesluter således inte uppsåt.^{18 19} Därmed inte sagt att personer från sina sinnens bruk inte kan sakna uppsåt – är man bortom medvetande, så till den grad att man inte vet vad man gör, kan uppsåt saknas av den anledningen. En vanlig uppsåtsprövning skall göras, även om detta kan vara svårt, då gärningsmannen i fråga kanske inte kommer ihåg hur han resonerade.²⁰

I det omtalade Rödebymålet, där en far efter en lång tids trakasserier riktade mot sin handikappade son, ”såg svart” och sköt ihjäl en pojke och skottskadade en annan, ansågs fadern vara vid tillräckligt medvetande för att uppsåt skulle anses föreligga. Det faktum att han inifrån huset upptäckt den stundande faran, hämtat vapnet och gått ut på gården tydde på detta. Fadern slapp dock undan påföljd.²¹

Ett annat rättsfall som behandlar problematiken kring uppsåt för sinnesförvirrade människor kallas samurajsvärdsfallet. En man hade sett på skräckfilm, druckit alkohol, drabbats av alkoholpsykos och sedan huggit sin flickvän tio gånger med ett samurajsvärd. Mannen bedömdes, p.g.a. hans förvirring, inte ha uppsåt till mord, och dömdes därför inte till försök till mord. I stället dömdes han till synnerligen grov misshandel, då HD ansåg att han måste ha insett att han skadade en människa.²²

3.1.3 Ursäktande omständighet? 1:2 2 st.

Som nämnt är den första delen i den första meningen i 1:2 2 st., som rör normalt rus, inte intressant för denna uppsats, och lämnas därför därhän.

Den andra delen däremot, stadgar att det faktum att en person begått en gärning, då vederbörande, genom eget vållande, varit tillfälligt från sina sinnens bruk, inte skall leda till att gärningen inte ses som ett brott. Det rör sig om en dubbelnegation, som innebär att man kan begå brott, även om man är tillfälligt från sina sinnens bruk – om man blivit det genom eget vållande.

¹⁸ Strahl 94

¹⁹ Asp, Ulväng & Jareborg s 370

²⁰ Ibid s 371

²¹ RH 2008:90

²² NJA 2012 s 45

Någon direkt straffrihet till människor som varit från sina sinnens bruk ges alltså inte. Som nämnt ovan görs en vanlig uppsåtsprövning i enlighet med 1:2 1 st. För att nå slutsatsen att straffrihet råder måste man använda en e contrario-tolkning. Som nämnts har Asp anslutit sig till denna ståndpunkt i Kriminalrättens Grunder. Asp kallar 1:2 2 st. en ”erinran om att självförvållad berusning och andra liknande tillstånd inte fungerar som ursäkt” och fortsätter: ”Indirekt ger detta belägg för att icke självförvållad sinnesförvirring är – eller kan vara – något som ursäktar gärningsmannen.”²³ Paragrafen skulle således påminna mycket om SL 5:5, som även den förutsatte att den psykiska störningen inte skulle vara självförvållad. Till grund för denna teori används justitieminister Herman Klings uttalande i propositionen 1964 om den oskrivna undantagsregeln som möjligen bevarade tillräknelighetsläran i svensk lag.²⁴

Även Strahl ifrågasätter om det ”inte bör finnas en möjlighet att frikänna därest den tilltalade kommit i det ifrågavarande tillståndet utan eget vållande”, men konstaterar samtidigt att praxis inte återspeglar denna tanke.²⁵

3.2 NJA 2001 s. 899

Rörande praxis togs paragrafen dock upp till diskussion i NJA 2001 s. 899 av riksåklagaren. Domen rörde en man som under ett alkoholutlöst psykostillstånd begick flera grova våldshandlingar, ett fall vi kommer att återvända till i frågan om påföljder. HD lämnade nämligen ingen kommentar till brottsansvarsfrågan, utan nöjde sig med att, precis som i NJA 1995 s. 48, konstatera att mannen hade uppsåt till brottet i fråga, och gick över till att diskutera påföljden genom 30:6. Anledningen till detta var att det var på denna punkt domen hade överklagats. Detta var oturligt, då en kommentar från HD borde ha kunnat reda ut vad som i själva verket gällde.

En kommentar lämnades däremot av justitierådet Torgny Håstad, som var skiljaktig rörande motiveringen av domen. Håstad tar upp Klings uttalande från 1964 om att det även i fortsättningen skulle råda ansvarsfrihet för sinnessjuka. Håstad menar dock att dennes uttalande byggde på en missuppfattning rörande uppsåt. De var, enligt Håstad,

²³ Asp, Ulväng & Jareborg s 372

²⁴ Ibid s 371

²⁵ Strahl s 95

av uppfattningen att man inte kunde ha uppsåt att begå brott om man var från sina sinnens bruk. Håstad säger dock att man kan ha uppsåt så länge man besitter tillräcklig grad av medvetande för att veta vad man gör. På denna punkt är Håstad, Strahl och Asp överens.

Att fortfarande låta tillfällig psykisk störning vara en ansvarsfrihetsgrund skulle strida mot det grundläggande syftet med att flytta frågan från brottsansvar till påföljd. Håstad är med andra ord på denna punkt av en annan uppfattning än Asp, och i viss mån Strahl, som lämnade dörren öppen för en e contratio-tolkning av BrB 1:2 och efterföljande straffrihet.

Vad som skiljer Håstads och Asps resonemang är att Asp delar upp problematiken i två steg. Först görs enligt Asp en uppsåtsprövning, oavsett gärningsmannens tillstånd. När man konstaterat att uppsåt råder prövar man om tillståndet är en ursäktande omständighet. Håstad menar att man bör nöja sig med att konstatera att uppsåt föreligger, och sedan övergå till påföljdsfrågan.²⁶

3.3 Sammanfattning

Man kan konstatera att idén om ansvarsfrihet, och därmed frihet från straff, inte fått genomslag i praktiken. Teoretiskt går att finna argument för detta synsätt, men det har, åtminstone hittills, inte tillämpats. I propositionen från 1964 stadgas att det gäller, medan propositionen från 1991 utgår från att det inte gäller.²⁷ Ens mentala tillstånd kan däremot påverka uppsåtsbedömningen om man inte är medveten om vad man gör.

4 Frågan om påföljd

Även om det finns de som menar att ansvarsfriheten överlevde slopandet av SL är det tydligt att det skett en grundläggande förändring. I dag fokuserar domstolen på huruvida det faktum att en människa led av en psykisk störning skall påverka påföljden snarare än brottsansvaret.

²⁶ Asp, Ulväng & Jareborg s 373

²⁷ NJA II 1991 s 271

Har man konstaterat att ett brott begåtts – en förutsättning är således att gärningsmannen inte skall gå fri enligt 1:2 – gäller att bestämma påföljd.

4.1 Påföljdsvalet – BrB 30:6

Påföljdsfrågan har funnits i 30:6 sedan 1991, men det var inte förrän nyligen paragrafen fick sin nuvarande ordalydelse. När praxis går igenom är det viktigt att komma ihåg att det inte är dagens 30:6 som åsyftas, även om stora likheter finns. Här avgörs om det är fängelse, vård, böter eller frihet som väntar efter rättegången.

4.2 Strafflindring – BrB 29:3

Frågan om strafflindring gäller inte huruvida någon skall undgå straff, utan enbart om att eventuellt minska straffets omfattning. Jämte ett par andra punkter, exempelvis om brottets föranleddes av kränkande beteende, 29:3 2 st. 1 p., finns i 29:3 2 st. 2 p. en strafflindring, för de som begått brott ”om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande.”

I dessa fall kan domstolen döma under minimum-nivån i straffskalan. Någon lägsta gräns för hur kort ett straff får vara existerar inte.²⁸

4.3 Allvarlig psykisk störning

Som framgått av den historiska tillbakablicken infördes termen ”allvarlig psykisk störning” i BrB 1991 som samlingsnamn för psykiska sjukdomar. (Jmfr. 2.1) Termen är medvetet vid, och kräver därför närmre förklaring.

Exempel på tillstånd som klassificeras som allvarliga psykiska störningar gavs i propositionen. Bland dessa återfinns psykotiska tillstånd, psykisk

²⁸ Jareborg & Zila s 132

funktionsnedsättning, allvarliga depressioner med självmordstankar, personlighetsstörningar, krisreaktioner och alkoholpsykos.²⁹

Termen var tänkt att ha samma betydelse i BrB som den hade i lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård och lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.^{30 31} På detta sätt skulle lagarna komplettera varandra, och inga fall skulle falla mellan stolarna.

Beslut om huruvida allvarlig psykisk störning föreligger tas av domstolen, med hjälp av en rättspsykiatrisk undersökning. En sådan görs i enlighet med lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning 1:1.

4.4 Äldre praxis

4.4.1 NJA 1995 s. 48

Redan ovan har berörts namnet Flink, en ung fänrik som en juninatt 1994 sköt ihjäl 7 personer, och försökte skjuta ihjäl ytterligare tre.

Skjutningarna hade föregåtts av alkoholförtäring från Flinks sida, men ruset bedömdes ha lämnat stadiet av ett vanligt alkoholrus och övergått i ett psykosliknande tillstånd. Exakt när alkoholpsykosen inträffade är svårt att svara på, men den avslutades inte förrän Flink blev skjuten av polisen vid brottsplatsen.

Flink förnekade inte att han genomfört skjutningarna, men hävdade att de skett under inverkan av en alkoholutlöst psykos, och därmed inte kunde vara att betrakta som mord. Med hänvisning till det dåvarande absoluta fängelseförbudet i BrB 30:6 anförde han att han inte skulle dömas till fängelse, utan i stället till rättspsykiatrisk vård – inte vård för det psykotiska tillståndet han befann sig i under brottet, utan vård för den personlighetsstörning han kände att han led av.

Knäckfrågan i målet kom – då Flink inte förnekade gärningarna - att handla om huruvida Flinks alkoholutlösta psykos skulle vara att betrakta som en allvarlig psykisk störning. Socialstyrelsens rättsliga råds majoritet och den rättspsykiatriska

²⁹ Prop. 1990/91:58 s 86

³⁰ NJA II 1991 s 278

³¹ Jareborg & Zila 136

utredningen var överens om att Flink vid undersökningstillfället inte var allvarligt psykiskt störd, men oense avseende huruvida han varit det under tiden för skjutningarna. Den rättspsykiatriska utredningen kom fram till att det inte rörde sig om en allvarlig psykisk störning. Den menade att Flink fram tills dådet hade, bortsett från vissa paranoida drag, mått relativt bra, men att vissa personliga motgångar, tillsammans med alkoholintaget, hade fått honom att agera som han gjorde. Man nämnde också att människor kunde vara förvirrade utan att för den sakens skull vara allvarligt psykiskt störda. Det eventuella vårdbehovet Flink hade kunde tillgodoses i fängsvården.

Socialstyrelsen å sin sida, med stöd av yttranden från två experter i rättspsykiatri, anförde att Flink under en längre tid varit deprimerad, och redan tidigare visat exempel på två reaktiva psykosor, då riktade mot hans partner och kamrater. Han har även sedan unga år visat tecken på en narcissistisk personlighetsstörning, vilken kunnat dokumenterats som en hjärnskada i en neurofysiologisk undersökning. Detta sammantaget visade, enligt socialstyrelsen, tydligt att det rörde sig om en allvarlig psykisk störning. Socialstyrelsen menade dessutom att Flink riskerade återfall, och behövde rättspsykiatrisk vård enligt LRV. Han led vid tillfället för brottet av vanföreställningar, derealisation och tankestörningar. Man gjorde jämförelsen att Flink kunde lagts in i psykiatrisk tvångsvård enligt LPT vid tillfället för dådet, och att samma bedömning borde även gälla vid valet av påföljd. Grund till detta står, som ovan nämnt, att finna i propositionen.

HD kom i sin bedömning fram till att Flink förvisso befunnit sig i ett alkoholutlöst psykotiskt tillstånd vid brottet, men att han inte var att betrakta som tillräckligt sjuk för rättspsykiatrisk vård. Man fruktade konsekvenserna för om ett fängelseförbud enligt 30:6 kunde kombineras med en friskförklaring enligt 31:3 vid rättegången, och yttrade: ”Eftersom ett rusutlöst tillstånd av psykotisk karaktär som i MF:s fall kan avklinga snabbt, skulle konsekvensen kunna bli att varken fängelse eller rättspsykiatrisk vård kan komma i fråga som påföljd ens för synnerligen allvarliga brott” och att “Det anförda innebär att någon fullkomlig parallellitet mellan kriterierna för fängelseförbudet och för psykiatrisk tvångsvård i vart fall inte bör upprätthållas med avseende på kortvariga rusutlösta tillstånd av psykotisk karaktär.”

HD ansåg således att fängelseförbudet inte skulle gälla Flink, trots att han under tiden för ruset mycket väl hade kunnat uppfylla kriterierna för psykiatrisk tvångsvård. Till sin hjälp för att motivera detta åberopades den tidigare, före ändringen 1991, lagstiftningen. Paragraf 33:2 i denna innefattade inte kortvariga rusutlösta tillstånd, därmed kom HD fram till att dåvarande 30:6 inte heller skulle göra det.

Att HD på detta vis kringgick lagens och förarbetenas ordalydelse kan diskuteras riktigheten i, men det är inte ett ämne för denna uppsats.

Det diskuterades dessutom om Flink straff skulle mildras av reglerna i 29:3 1 st., men HD fastslog att brotten var såpass svåra att något annat än livstids fängelse skulle vara uteslutet.

4.4.2 NJA 2001 s. 899

Ett rättsfall som ställer Flinkfallet och dess innebörd i en annan dager är det ovan nämnda NJA 2001 s. 899. Även i detta fall rörde det sig om en man som efter alkoholintag drabbats av ett psykotiskt tillstånd. Skillnaden ligger i att fängelseförbudet i det här fallet ansågs gälla, och mannen kunde trots ett flertal brott, bland annat olaga hot, försök till grov misshandel och grov våldtäkt, inte dömas till fängelse. Återigen är det enbart frågan om gärningsmannens psykiska tillstånd vid tiden för dådet som är för oss relevant.

Den rättsmedicinska undersökningen kom denna gång fram till att gärningsmannen hade lidit av en alkoholutlöst psykos, att denna psykos var att betrakta som en allvarlig psykisk störning enligt BrB 30:8 och att mannen trots detta inte i nuläget uppfyllde kraven för rättspsykiatrisk vård, enligt 31:3. Socialstyrelsens utlåtande inhämtades även i detta fall, och överensstämde denna gång med den rättsmedicinska undersökningen.

Riksåklagaren hänvisade till Flinkfallet, och menade att HD där klargjort att alkoholutlösta psykosor inte skulle innefattas av 30:6, och att gärningsmannen därmed både kunde och skulle dömas till fängelse.

HD höll inte med, och hävdade att vad som skiljde detta fall från Flinkfallet var att gärningsmannen i detta fall inte tidigare visat exempel på psykosartade tillstånd efter alkoholförtäring, och därför inte kunnat förutse sin reaktion. Den tillfälliga störningen var alltså inte självförvållad. Mannen dömdes, i enlighet med fängelseförbudet, till skyddstillsyn i samband med böter.

Argumentationen kan tyckas en aning felriktad, då frågan om psykosen var självförvållad knappt diskuterades vid Flinkfallet, och det, varken då eller vid tillfället för detta brott, inte fanns något undantag från fängelseförbudet i 30:6. Vad som fällde Flink var i stället att hans psykiska tillstånd inte var att jämföra med att vara allvarligt psykiskt störd, samt att det ansågs orimligt att den som begått ett så allvarligt brott skulle gå fri. Praxis ändrades alltså, till att innefatta tillfälliga kortvariga alkoholutlösta psykos i 30:6, förutsatt att de inte var vållade av gärningsmannen själv. Detta i enlighet med tidigare lagtext och doktrin – se exempelvis Strahl³² - men i strid med dåvarande praxis.

4.5 Dagens BrB 30:6

Under tiden för NJA 1995 s. 48 och 2001 s. 899 fanns det, oavsett vad domstolen kom fram till angående Flinks psykiska hälsa, ett absolut fängelseförbud för de som begått brott under psykisk ohälsa. Var man allvarligt psykisk störd då man begått brottet skulle man inte dömas till fängelse, och var ingen annan påföljd aktuell skulle man gå fri. Den då rådande paragrafen, som existerat sedan 1991, ändrades 2008. Den nuvarande BrB 30:6 ser ut så här:

”Den som har begått ett brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ska i första hand dömas till en annan påföljd än fängelse. Rätten får döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Vid bedömningen av om det finns sådana skäl ska rätten beakta

1. om brottet har ett högt straffvärde,
2. om den tilltalade saknar eller har ett begränsat behov av psykiatrisk vård,

³² Strahl s 104

3. *om den tilltalade i anslutning till brottet själv har vållat sitt tillstånd genom rus eller på något annat liknande sätt, samt*
4. *omständigheterna i övrigt.”*

Rätten får inte döma till fängelse, om den tilltalade till följd av den allvarliga psykiska störningen har saknat förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt. Detta gäller dock inte om den tilltalade har vållat sin bristande förmåga på det sätt som anges i första stycket 3.

Om rätten i fall som avses i första eller andra stycket finner att någon påföljd inte bör dömas ut, ska den tilltalade vara fri från påföljd.”

I första meningen står att läsa att det absoluta fängelseförbudet bytts ut mot en presumtion mot fängelse. Fortfarande är fängelse inte det första alternativet, men det är möjligt. Detta förutsatt att de listade undantagen är tillämpliga. Undantagen som skall beaktas, som varken alternativa eller kumulativa, är alltså om brottet har ett högt straffvärde, om den tilltalade har ett begränsat behov av psykiatrisk vård, om tillståndet är självförvållat samt omständigheterna i övrigt. Ett undantag från undantaget görs i 3 st. – i de fall gärningsmannen saknat förmåga att inse gärningens innebörd råder fängelseförbud. Inte heller detta fängelseförbud är dock absolut, då det inte gäller om gärningsmannen framkallat den psykiska störningen själv. Precis som tidigare ges i 4 st. en möjlighet att gärningsmannen slipper påföljd helt.

Lagtexten verkar närmast skraddarsydd efter Flinkfallet. Flinks brott hade ett högt straffvärde, hans behov av psykiatrisk vård var begränsat och hans psykiska störning var egenvållad, genom just rus. Var HD:s dom då tveksam, hade den nu framstått som mindre kontroversiell.³³ I propositionen nämns just att kretsen som omfattades av fängelseförbudet under dåvarande reglering var större än den hade varit under tiden för tillräknelighetsläran.³⁴ I likhet med HD i NJA 1995 s. 48 tar man dessutom upp de icke önskvärda konsekvenser då gällande lagstiftning: ”Den nuvarande ordningen kan nämligen leda till otillfredsställande resultat vid allvarlig brottslighet i de fall då vårdbehovet är begränsat.”³⁵

³³ Brottsbalken en kommentar 30:6

³⁴ Prop. 2007/08:97 s 18

³⁵ Ibid s 23

Att alkoholutlösta tillfälliga psykoser innefattas i lagtexten framgick förvisso redan av NJA 2001 s. 899, men finns nu, genom 30:6 2 st. p. 2 och 3, fastslaget i lagtexten.

När lagen talar om ett högt straffvärde i 2 st. 1 p. avses i propositionen ett riktvärde på 4 års fängelse.³⁶ Detta riktvärde är dock inte absolut, utan påverkas av de andra punkterna som kan bryta presumtionen.³⁷

För att uppsatsens frågeställning skall aktualiseras krävs att gärningsmannen inte är lämpad för rättspsykiatrisk vård. Detta är även en av de omständigheter som kan föranleda ett undantag som leder till fängelse enligt 30:6 2 st. 2 p. Brottsbalken reglerar detta i 31:3. Denna paragraf stadgar att den som lider av en allvarlig psykisk störning skall, om brottspåföljden är allvarligare än böter, dömas till rättspsykiatrisk vård. Som tidigare nämnt är definitionen av psykisk störning densamma som i 30:6. Vad gäller skillnaden mellan tillfälliga psykiska störningar och tillfälliga symptom av psykisk sjukdom hänvisas till del 3.1.1.

I de fall gärningsmannen är såpass störd att han omfattas av 3 st. krävs att störningen är självförvållad i enlighet med 30:6 2 st. p. 3 för att kunna döma till fängelse. Just tillfällig psykos är en av de störningar som är tillräckligt allvarlig för att innebära ett fängelseförbud. Ruset måste vara i direkt anslutning till störningen – en störning som föranletts av ett mångårigt missbruk räknas inte som självförvållad.³⁸ Rättspraxis har visat att en helt oväntad alkoholreaktion inte heller är att betrakta som självförvållad, medan en som föregåtts av andra alkoholutlösta psykoser är det.

4.6 Sammanfattning

Vi har följaktligen i dag ett rättsläge där det finns möjlighet att döma även de som var allvarligt psykiskt störda vid tiden för brottet till fängelse, förutsatt att vissa undantag är uppfyllda. Presumtionen är dock fortfarande mot fängelse.

Såväl NJA 1995 s. 48 som 2001 s. 899 hade varit enklare att döma i dag, och trots att

³⁶ Ibid s 23

³⁷ Ibid s 24

³⁸ Ibid s 26

lagstiftningen skiljer sig hade domarna med största säkerhet blivit desamma som de blev då.

Mycket i denna uppsats har hittills handlat om självförvållade störningar – anledningen till detta är att resterande lagstiftning visat sig vara relativt okomplicerad. Lagstiftaren anser inte allvarligt störda människor vara klandervärda om de inte vållat tillståndet själva, och därmed döms de inte till fängelse. Är tillståndet däremot självförvållat är gärningsmannen möjlig att bestraffa. Hur detta motiveras behandlas i nästa avsnitt.

5 Bestraffningsideologier

Ovan redogöres för dagens rättsläge. En viss inblick i förarbetena ges, men för att få en djupare förståelse bakom lagstiftningens motiv bakom bestraffningen och frisläppning av tillfälligt psykiskt störda människor skall granskas ett par klassiska bestraffningsideologier.

5.1 Proportionalitetsprincipen

Den första principen som här skall behandlas är proportionalitetsprincipen. Proportionalitet kan ha olika innebörder – det finns både relativ och absolut proportionalitet. Relativ proportionalitet strävar efter att brott i förhållande till varandra skall bestraffas på ett proportionerligt vis. Alla brott skall inte bestraffas på samma sätt, då olika brott är olika allvarliga. Ej heller bör det råda stor skillnad i bestraffningen för likartade brott. Brotten bestraffas alltså i relation till varandra.³⁹

Den absoluta proportionaliteten innebär å sin sida att brotten har ett redan bestämt straffvärde, oberoende av de andra bestraffningsgraderna. Ett exempel är talionsprincipen. Man skall själv tillfogas den skada man åsamkat andra. Mördar du skall du dö. Detta synsätt, som användes förr i tiden, är i dag närmast utdött – åtminstone vad gäller svensk straffrätt.⁴⁰

³⁹ Jareborg & Zila s 69

⁴⁰ Ibid s 70

Delar av detta synsätt dock kvar – möjligtvis i högre utsträckning hos gemene man än lagfarna. Begäret att straffa människor är stark, och rädslan att låta människor gå fria trots att de begått hemska gärningar är stor. Detta framgår bl.a. av domskälen till NJA 1995 s. 48, samt i rådande BrB 30:6 2 st. 1 p. Är gärningen tillräckligt allvarlig talar det för fängelse. Kanske framförallt efter Flinkfallet var det svårt att bortse från opinionen, och än i dag, nästan 20 år senare, är kritiken mot hans frigivande stor. Intervjuade av Aftonbladet svarade ett flertal – dock inte alla – av offrens efterlevande att de starkt motsatte sig beslutet att tidsbestämma Flinks straff.⁴¹

Vad gäller just brott som begåtts under psykisk störning krävs i regel skuld för att proportionalitetsprincipen skall aktualiseras. Saknas skuld saknas också poängen med att bestraffa. Psykisk störning kan förstås variera i styrka, men är den allvarlig, såsom paragrafen stadgar, betraktas förövaren i allmänhet vara skuldfri. Proportionalitetsprincipen kan alltså användas för att motivera såväl hård bestraffning som frigivning.

Presumtionen mot fängelse kan dock brytas om störningen är självförvållad. Är detta ett uttryck för proportionalitets- och skuldprincipen? Genom att vålla psykosen själv kan argumenteras för att man inte längre är utan skuld. Man är skyldig till sitt eget tillstånd, och därigenom skyldig till brotten. I NJA 1995 s. 48 och 2001 s. 899 var psykoserna utlösta av alkohol, men bara i det förstnämnda fallet ansågs den självförvållad. Detta på grund av att Flink tidigare visat tendenser till alkoholpsykos.

5.2 Allmänprevention

Medan proportionalitet handlar om vilken påföljd som kan anses rimlig efter att ett brott begåtts, syftar allmänprevention till att få medborgare att avstå från att begå brottsliga handlingar.

Som för proportionaliteten finns det främst två olika slags typer av allmänprevention: En medelbar avskräckningsfunktion, vars syfte är att få folk att frukta straffet. Hotet om straff får folk att hålla sig till lagen. Den andra anses verka på längre sikt, och är

⁴¹ <http://www.aftonbladet.se/nyheter/article11427139.ab>

moralbildande till sin karaktär. Lagen påverkar den allmänna moralen, och får konsekvensen att människor tycker att de gärningar som är belagda med straff är moraliskt klandervärda. De två ovanstående typerna benämns ofta negativ och positiv allmänprevention.⁴²

Tidigare var omedelbar avskräckning också en metod som användes. Detta handlar då om grymma straff, som gärna skall verkställas offentligt, för att få befolkningen att frukta myndigheterna. Detta används inte längre i demokratier, men väl i vissa diktaturer.

Vad gäller just psykiskt störda lagöverträdare är hotet om straff förmodligen oväsentligt. De kan förmodas styras av ett kortsiktigt tänkande, utan beaktande av konsekvenser. Existerade tanken på straff i Flinks eller pappan i Rödebys huvuden? Hade ett ännu strängare straff, såsom dödsstraff, eller livstidsstraff utan chans till benådning, fått dem att inte skjuta människorna? Nej, förmodligen inte. Återigen aktualiseras härmed frågan med vilket fog dessa män kunde tro att de skulle reagera på alkoholen som de gjorde. Kunde de ana att de skulle drabbas av en så pass allvarlig psykos? Spelade straffets styrka någon roll när de Flink bestämde sig för att börja dricka?

5.3 Individualprevention

Till skillnad från allmänprevention, som att förhindra brott på ett generellt plan, handlar individualprevention om att hindra individer från att återfalla i brottslighet.

Denna individuella prevention kan ta sig många olika uttryck, varav tre skrevs ner av von Liszt 1882: ”avskräckning av den som inte behöver förbättras, förbättring av den som kan och behöver förbättras, oskadliggörande av den som behöver men inte kan förbättras”.⁴³

Avskräckning innebär att man, av fruktan för de konsekvenser man redan upplevt, inte begår brott igen. Förbättring innebär att, på olika sätt, behandlas, för att bli en

⁴² Jareborg & Zila s 74

⁴³ Ibid s 83

bättre människa. Oskadliggörande innebär att man fysiskt hindras från att begå nya brott – främst genom inkapacitering, men även, på andra platser i världen och historien, genom dödsstraff. Till skillnad från proportionalitetsprincipen innebär det individualpreventiva synsättet inte något krav på likabehandling – olika åtgärder lämpar sig olika bra för olika människor. Till skillnad från proportionalitetsprincipen finns ej heller något krav på skuld – huvudsaken är att man inte återfaller i brottslighet.

Personer som är allvarligt psykiskt störda bör enligt denna ideologi behandlas så att de blir friska eller åtminstone ofarliga, och så är även Sveriges lagstiftning utformad, BrB 31:3. De som var tillfälligt psykiskt störda, och vid rättegången är friska och ofarliga och därmed inte i behov av behandling, behöver inte drabbas av någon påföljd alls. Vad gäller fängelse syns det opåkallat då det förmodligen inte skulle göra någon större nytta – personen i fråga kanske inte alls är brottsbenägen och behöver spärras in. Är störningen självförvållad, och en ”läxa” härmed kan vara på plats kan fängelse aktualiseras. Frågan är dock om inte den tillfälliga störningen, med tillhörande konsekvenser, i de flesta fall kan vara läxa nog.

5.4 Humanitet

Den sista bestraffningsideologin är humanitet. Människan har ett medfött värde, vilket skall beaktas även vid bestraffningen. Att en människa begått en klandervärd handling gör inte vederbörande värdelös. Detta syns i 2:4, 5 och 7 i RF – oavsett vilket hemskt brott man begått kan man enligt svensk lag inte dömas till döden eller annat kroppsstraff, torteras eller landsförvisas.⁴⁴ Även om proportionalitetsprincipen, allmänprevention och individualpreventionen ibland kan åberopas för att förorda dödsstraffet, sätter humaniteten i de flesta av världens rättssystem stopp för detta.

Anser man att vanliga brottslingar förtjänar humanitet torde det vara extra viktigt när det gäller de som begått brott som psykiskt störda. Man kan mena att dessa, om några, är offer för olyckliga omständigheter, och förtjänar sympati snarare än straff.

⁴⁴ Ibid s 94

6 Analys

Det mest uppseendeväckande med svensk rätt inom området tillfällig psykisk störning är tveklöst det faktum att det inte existerar någon tillräknelighetslära – detta särskiljer inte bara svensk rätt från majoriteten av omvärldens, utan har också inneburet oklarhet vad avser vad som gäller i doktrin och förarbeten.

Bör Sverige införa en tillräknelighetslära? Eftersom nuvarande lagstiftning delvis baseras på det synsätt som fördes fram av Kinberg och andra, med innebörden att begrepp som skuld och ansvar blir irrelevanta om de flesta brottslingar styrs av biologiska faktorer som de ej råder över, är frågan delvis filosofisk, och relaterad till den urgamla debatten om den eventuella förekomsten av en fri vilja.

De praktiska konsekvenserna av ett återinförande av begreppet tillräknelighet skulle sannolikt vara begränsade, givet att påföljderna ändå påverkas av förövarens sinnestillstånd. Och möjligen är det en fördel att kunna döma de som begått brott under tillfällig psykisk störning till mindre hårda påföljderna, såsom böter och skyddstillsyn.

Viktigt är dock att juridiken är förutsägbar och lättförståelig – kanske framförallt inom den repressiva straffrättens område – varför ett definitivt klargörande om vad som i själva verket gäller vore att föredra framför dagens relativa ovisshet. Möjligtvis finns det också ett symboliskt värde i att på ett tidigt stadiet förklara svårt störda människor befriade från straff, på samma sätt som barn under 15 år. Å andra sidan finns det kanske ett värde i att inte dela upp människor i friska och störda som tillräknelighetsläran gör, utan erkänna biologins roll i allt.

Oavsett vad man tycker om dess innehåll är 2008 års lagändring ett steg i rätt riktning rörande klarhet vad gäller frågan om påföljder. De tveksamheter från tiden mellan 1995 och 2008 har till stor del försvunnit.

Framgått har också att vedergällningsprincipen ännu inte lämnat det svenska rättssystemet, och ej heller det svenska rättsmedvetandet, om något sådant existerar. Detta gäller även för störda människor, vars skuld enligt skuldprincipen torde vara

kraftigt begränsad – om än inte helt icke-existerande i de fall tillståndet är självförvållat. Någon annan förklaring kan jag inte finna till både förarbetenas och HD:s resonemang om fängelse för grova brott, trots tillfällig psykisk störning. I mina ögon finns det således knappast några andra allmän- eller individualpreventiva motiveringar till att straffa människor som begått grova brott under en tillfällig, allvarlig psykisk störning. Visserligen hade exempelvis Flink druckit, och därmed utlöst psykosen själv, men kan man begära att han kunde förutsett effekten av drickandet? Är det inte tvärtom helt uppenbart att han hade avstått från att dricka den kvällen om han kunnat förutse konsekvenserna? Jag tycker att hans skuld är mycket ringa, och de allmänpreventiva motiven för att straffa honom obefintliga. Ändå dömdes han till svenskt rättsväsendes hårdaste straff.

Är detta rimligt? Jag ställer mig tveksam till det. Det ideala vore i mina ögon att enbart bestraffa med preventiva syften i åtanke men med utnyttjande proportionalitetsprincipen till vägledning för var den övre gränsen för straffens hårdhet bör läggas och med beaktande av humanitetsprincipen. Finns det ingen preventiv poäng med att fängsla, vilket jag har svårt att se att det fanns i exempelvis Flinks fall, bör inte heller fängelse utdömas, och framförallt inte på livstid. Möjligen hade ett sådant motiv funnits om dådet föregicks av ett kraftigt drognyttjande av en typ som samhället vill stävja, men inte då det, som i detta fall, rörde sig om ett alkoholförtärande som får ses som relativt ordinärt för en ung svensk man under en helg. Detta oaktat att han reagerat på ett liknande sätt tidigare.

Samtidigt går det inte att bortse från att människor måste ha förtroende för rättssystemet. Vill människor se straff får de se straff. Flink kanske behövde offra 19 år för att inte folk skulle ta lagen i sina egna händer.

7 Sammanfattningar

7.1 Sammanfattning

Vad gäller den påföljd som bör utdömas för allvarligt psykiskt störda människor som begår brott är den rådande åsikten sedan länge att vård är att föredra framför straff.

När gärningsmännen ej är i behov av vård, utan under inflytande av en tillfällig

störning, utesluter dock svensk rätt vård. Då den utrikes dominerande tillräknelighetsläran, vilken innebär att psykiskt störda människor inte kan begå brott, sedan 60-talet inte är tillämplig i svensk rätt, finns två sätt att hantera problemet. Antingen kan gärningsmannen anses sakna uppsåt, eller så särbehandlas han i påföljdsfrågan.

Bedöms uppsåt saknas döms gärningsmannen inte, om vederbörande ej varit oaktsam och denna oaktsamhet är tillräcklig för att den skall anses brottslig. Vad gäller frågan om vilken påföljd som skall aktualiseras är huvudregeln att fängelse inte skall komma i fråga. Är heller varken böter eller skyddstillsyn lämpligt skall gärningsmannen frias.

Rättsläget kompliceras av att huvudregeln har undantag – omständigheter som att gärningen är grov och sinnesstörningen självförvållad kan ge domstolen rätt att ändå döma gärningsmannen till fängelse. Undantagen föranleddes av framförallt NJA 1995 s. 48, där en man sköt ihjäl sju personer under en alkoholutlöst psykos.

Påföljder kan motiveras på olika sätt, bland annat genom proportionalitet, allmänprevention, individualprevention och humanitet. Alla dessa har i någon mån påverkat lagstiftningen rörande de tillfälligt störda. Proportionaliteten i oviljan att låta de riktigt grova brotten förbli ostraffade, allmänpreventionen i att få folk att inte åsamka sig själva sinnesförvirring som kan leda till brott, individualpreventionen i att behandla när det går att behandla och humaniteten i att inte döma människor alltför hårt.

7.2 Abstract

Regarding the possibility of severely mentally disturbed people to face punishment for their actions, the general view has long been that treatment is better than sheer punishment. When offenders are not in need of care, but have acted upon a temporary disorientation, care is however not an option. The world-dominating responsibility school not being available to free people from responsibility in Sweden, there are two other possibilities. Either the offender can be regarded as lacking intent, or his/her case may be handled in a special way with respect to the choice of sanctions.

Is intent found not to be at hand, and if the offender has not been negligent to an extent sufficient to regarding him/her responsible, no crime has been committed. On the matter of sanctions, the general rule is that prison shall not be the verdict. If neither a fine nor probation is regarded appropriate, the offender is to be freed. However, this general rule is attached to some exceptions – circumstances such as the crime being serious, or the offender himself caused his disruption may give the court the right to still sentence the offender to prison. These exceptions were caused particularly by NJA 1995 p 48, where a man shot and killed seven people during an alcohol-related psychosis.

There are many principles that may influence the choice of sanction, including proportionality, general prevention, individual prevention and humanity. These views have all influenced the law regarding the temporary disturbed: the proportionality principle as an unwillingness to let severe crimes go unpunished, the general prevention principle as a wish to prevent people from inflicting disturbance on themselves, the individual prevention principle in treating the treatable and/or preventing the individual to commit future crimes under the influence of another episode of transient and the humanity principle in not judging people too harshly.

8 Källförteckning

8.1 Källor

Prop. 1962:10 del A sida 78

NJA II 1991 s. 265

Prop. 2007/08:97

RH 2008:90

NJA 1995 s 548

NJA 2001 s 899

NJA 2012 s. 45

8.2 Litteratur

Asp, Peter, Ulväng, Magnus & Jareborg, Nils: *Kriminalrättens grunder*, 2:a upplagan, Uppsala 2013

Jareborg, Nils & Zila, Josef: *Straffrättens påföljdslära*, 3:e upplagan, Vällingby 2010

Kinberg, Olof: *Aktuella kriminalitetsproblem i psykologisk belysning*, Stockholm 1930

Strahl, Ivar: *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Lund 1976

Qvarsell, Roger: *Utan vett och vilja*, Stockholm 1973

8.3 Elektroniska källor

Berggren, Nils-Olof, m.fl.: *Brottsbalken en kommentar* (25/5 2014), <http://zeteo.nj.se>

Rose, Joanna: *Med vett och vilja?*, Forskning och Framsteg, 3/2012 (25/5 2014), <http://fof.se>

Hellsten, Johanna: <http://www.aftonbladet.se> 2008 (25/5 2014)

